

KOXLEAR IMPLANTLI O'QUVCHILARDA IJTIMOIIY MOSLASHUVNI TA'MINLOVCHI MULOQOT TEXNIKALARI

Kimyo xalqoro universiteti

Logopediya yo'nalishi MSPD-1U talabasi

Aripova Nodira Shuxratovna

Annotatsiya. Ushbu maqola Koxlear implantli (KI) o'quvchilarda ijtimoiy moslashuvni ta'minlashga qaratilgan asosiy muloqot strategiyalari va texnikalarini tahlil qiladi. Maqolada og'zaki nutq ko'nikmalarini mustahkamlash (tinglashni aktivlashtirish, artikulyatsiya), yordamchi muloqot usullari (labni o'qish, tushuntirishni so'rash) va ijtimoiy ko'nikmalarni (suhbat navbatini anglash, nomarkaziy signal o'qish) rivojlantirishning ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, muhitni moslashtirish va oila ko'magining o'quvchilarning maktab va jamiyatda muvaffaqiyatli integratsiyasidagi roli ta'kidlanadi.

Аннотация. В данной статье анализируются ключевые коммуникативные стратегии и методы, направленные на обеспечение социальной адаптации учащихся с кохлеарными имплантами (КИ). В статье освещается важность укрепления навыков устной речи (активация слуха, артикуляция), использования вспомогательных методов общения (чтение по губам, запрос разъяснений) и развития социальных навыков (понимание очередности в разговоре, чтение невербальных сигналов). Также подчеркивается роль адаптации среды и поддержки семьи в успешной интеграции учащихся в школу и общество.

Annotation. Article analyzes key communication strategies and techniques aimed at ensuring the social adaptation of students with Cochlear Implants (CI). It highlights the importance of strengthening oral language skills (auditory activation, articulation), using supplementary communication methods (lip-reading, requesting clarification), and developing social skills (understanding turn-taking, interpreting

non-verbal cues). The role of environmental modification and family support in the successful integration of students into school and society is also emphasized.

Kalit so'zlar: Koxlear implant (KI), Ijtimoiy moslashuv, Muloqot texnikalari, Nutq terapiyasi, Integratsiya.

Ключевые слова: Кохлеарный имплант (КИ), Коммуникативные техники, Социальная адаптация, Речевая терапия, Интеграция.

Keywords: Cochlear Implant (CI), Inclusion/Integration, Social adaptation, Communication techniques, Speech therapy, Integration.

Koxlear implantatsiya (KI) zamonaviy tibbiyot va texnologiyaning yutug'i bo'lib, chuqur eshitish nuqsoniga ega bo'lgan bolalarga eshitish dunyosini ochishga va og'zaki nutqni rivojlantirishga imkon beradi. O'zbekistonda ham ushbu jarrohlik amaliyoti keng joriy etilmoqda va KI yordamida nutq rivojlanishi yuqori bo'lgan o'quvchilarning umumta'lim maktablariga (inklyuziv ta'lim) integratsiyalashuvi tobora dolzarb muammoga aylanmoqda.

Koxlear implantning o'rnatilishi muvaffaqiyatning faqat boshlanishi hisoblanadi. Asl muammo operatsiyadan keyingi davr – eshitishni o'rganish, nutqni rivojlantirish va eng muhimi, ijtimoiy muhitga moslashishda (integratsiya) yotadi. O'quvchining maktabda va tengdoshlari orasida muvaffaqiyatli qatnashishi nafaqat eshitish qobiliyatining tiklanishiga, balki uning o'ziga xos kommunikativ ehtiyojlarini qondira oladigan samarali muloqot texnikalarini o'zlashtirishiga bog'liq.

Koxlear implantli o'quvchilarda ijtimoiy moslashuvni ta'minlashda muhim rol o'ynaydigan asosiy muloqot texnikalari va ularni shakllantirish strategiyalarini tahlil qilish, hamda ushbu bolalarning inklyuziv ta'lim sharoitida muvaffaqiyatini oshirishga qaratilgan amaliy tavsiyalar berishdan iborat. Tadqiqotda Z.N. Mamarajabova, S.O'. Yo'ldosheva kabi mahalliy va xorijiy olimlarning KI reabilitatsiyasi, nutqni rivojlantirish va ijtimoiy adaptatsiya sohasidagi ishlari nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Koxlear implant (KI) foydalanuvchilarining ijtimoiy muloqotdagi muvaffaqiyati bir nechta omillarga bog'liq bo'lib, ularni uchta asosiy ustunga bo'lish mumkin: og'zaki nutq kompetensiyasi, kompensator strategiyalar va ijtimoiy-kommunikativ ko'nikmalar. Ushbu ustunlarning har biri o'ziga xos rol o'ynaydi va birgalikda KI foydalanuvchining muloqot qobiliyatini yaxshilashga xizmat qiladi.

Ijtimoiy Moslashuvni ta'minlovchi muloqot texnikalari

KI foydalanuvchilarining ijtimoiy muloqotdagi muvaffaqiyati uchta asosiy ustunga tayanadi: og'zaki nutq kompetensiyasi, kompensator (yordamchi) strategiyalar va ijtimoiy-kommunikativ ko'nikmalar.

1. Og'zaki nutq kompetensiyasini mustahkamlash

Ijtimoiy moslashuvning poydevori – bu tengdoshlar va kattalar bilan bir xil tilda, ya'ni og'zaki nutqda erkin va tushunarli muloqot qila olish qobiliyatidir.

a) tinglashni aktivlashtirish (auditoriy terapiya): KI o'rnatilgandan so'ng o'quvchi tovushni eshita boshlaydi, ammo uni anglash va nutqqa aylantirish uzoq jarayondir. Auditoriy terapiya tovushlarni tanib olish, farqlash, identifikatsiya qilish va tushunishga qaratilgan muntazam mashqlarni o'z ichiga oladi.

b) artikulyatsiya va nutq ravonligini shakllantirish: Nutq terapevti yordamida nutqning fonetik jihati (tovushlarni aniq talaffuz qilish) va prosodik jihati (intonatsiya, ritm, ovoz balandligi) ustida ishlash talab etiladi. Noto'g'ri artikulyatsiya yoki monoton nutq, hatto gap grammatik jihatdan to'g'ri bo'lsa ham, ijtimoiy muloqotda tushunmovchiliklar va tengdoshlarning e'tiborini chalg'itishga olib kelishi mumkin.

c) lug'at boyligini kengaytirish va pragmatika: Lug'at boyligini nafaqat ilmiy yoki kitobiy so'zlar bilan, balki kundalik muloqot, maktab jargoni va metaforalar bilan ham boyitish muhim. Nutq pragmatikasi (nutqdan ijtimoiy maqsadlarda foydalanish – hazilni tushunish, iltimos qilish, uzr so'rash, emotsiyalarni ifodalash) o'quvchining ijtimoiy vaziyatlarda o'zini to'g'ri tutishini ta'minlaydi.

2. Kompensator (yordamchi) muloqot strategiyalaridan foydalanish

Barcha eshitish sharoitlari mukammal bo'lmaydi (masalan, yomon akustika, so'zlovchining past ovozi). Bunday paytlarda o'quvchiga o'z-o'ziga yordam berish texnikalari kerak bo'ladi.

a) labni o'qish (vizual muloqot): KI ning samaradorligini oshirish uchun og'zaki nutqni lab harakatlari, yuz ifodalari va tana tilini kuzatish bilan birlashtirish muhimdir. Labni o'qish — bu yordamchi texnika bo'lib, u eshitish imkoniyati cheklangan vaziyatlarda axborotni to'ldirishga xizmat qiladi.

b) aniq tushuntirishni so'rash texnikasi: Ko'pincha KI foydalanuvchisi gapni tushunmaganda shunchaki "Nima?" deb so'rashi yoki uyalgani uchun jim turishi mumkin. O'quvchiga konstruktiv va aniq qayta so'rashni o'rgatish zarur. Bu suhbatdoshning ularning ehtiyojini tushunishiga va o'quvchining muloqotga bo'lgan ijobiy munosabatini mustahkamlashga yordam beradi.

3. Ijtimoiy-kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirish

Ijtimoiy moslashuvning eng nozik jihati bu tengdoshlarning norasmiy qoidalariga rioya qilish, ya'ni ijtimoiy ko'nikmalardir.

a) suhbat navbatini anglash (turn-taking): Guruh suhbatlarida kim gapirayotganini aniqlash, so'zlovchining o'zgarishini kuzatish va suhbatga to'g'ri qo'shilish ko'nikmasini o'rgatish. KI foydalanuvchisi tovushni lokallashtirishda (tovush qayerdan kelayotganini aniqlashda) qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin, shuning uchun so'zlovchiga bevosita qarash odatini shakllantirish muhim.

b) nomarkaziy signal (non-verbal cues) va kontekstni o'qish: Muloqotning katta qismi so'zlar bilan emas, balki yuz ifodalari, tana holati va imo-ishoralar orqali amalga oshiriladi. Hazil, achchiqlanish, xursandchilik kabi his-tuyg'ularni aniqlash va ularga adekvat javob berish KI o'quvchisining ijtimoiy qabul qilinishiga bevosita ta'sir qiladi. Rollar o'ynash va ijtimoiy hikoyalarni tahlil qilish bu ko'nikmalarni rivojlantirishning samarali usullaridir.

Xulosa qilib aytganda, Koxlear implantatsiya eshitish qobiliyati cheklangan o'quvchilarga og'zaki nutq orqali jamiyatga to'liq integratsiyalashish imkonini

beruvchi noyob imkoniyatdir. Biroq, ushbu imkoniyatni samarali ijtimoiy moslashuvga aylantirish uchun tizimli va maqsadli ish talab etiladi.

Maqolada ko'rib chiqilgan muloqot texnikalari – og'zaki nutqning malakali rivojlanishi, kompensator strategiyalarni (labni o'qish, tushuntirishni so'rash) faol qo'llash va ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirish – KI o'quvchisining ijtimoiy kompetensiyasini oshirishning asosiy yo'nalishlaridir.

O'zbekiston sharoitida inklyuziv ta'limning rivojlanishi bilan birga, maktab muhitining akustik moslashuvi, pedagoglar va tengdoshlarning tayyorgarligini kuchaytirish ham KI o'quvchilarining ijtimoiy-kommunikativ muvaffaqiyatini ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Faqat tibbiy-texnik yordam bilan birga olib borilgan sifatli pedagogik va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash orqaligina koxlear implantli bolalar tengdoshlari bilan bir xil darajada ta'lim olishlari va jamiyatda o'z o'rinlarini topishlari mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sharma, A., & Gilley, P. M. (2016). Cochlear Implants: Auditory-Language and Social Outcomes. *Journal of Clinical Medicine*, 5(8), 70. (Izoh: KI yordamida erishilgan auditoriy-lingvistik va ijtimoiy natijalarni ko'rib chiquvchi zamonaviy ilmiy manba.)
2. Mamarajabova Z.N. Koxlear implantli eshitish moslamalari o'rnatilgan, zaif eshituvchi bolalar eshituv-nutqiy rehabilitatsiyasi//o'quv-uslubiy qo'llanma, Toshkent
3. Yo'ldosheva, S. O'. (2020). Koxlear implantatsiyasi: Muammo, yechim va istiqbollari. (TDPU)
4. Shermanova F. D. MEDIA AND COMMUNICATION ARE OVERT AND COVERT INFLUENCES IN THE AGE OF DIGITAL TECHNOLOGIES //Экономика и социум. – 2024. – №. 9 (124). – С. 298-301.
5. Bekmuratovna T. G. Artificial intelligence in Education //Eurasian Journal of Academic Research. – 2024. – Т. 4. – №. 7S. – С. 1133-1136.